

OŽIVLJANJE OPREKLJANJA NA SLOVENSKEM

dr. BOJAN KNIFIC

Ideja o intenzivnejši vključitvi oprekla v godčevske zasedbe folklornih skupin na Slovenskem je stara več desetletij, nekaj folklornih skupin pa je oprekelj v svoj program ob posameznih zahtevnejših projektih vključevalo že v osemdesetih in devetdesetih letih (npr. Šaleška folklorna skupina Koleda iz Velenja, Folklorna skupina Emona, Akademsko folklorna skupina France Marolt). Na podlagi poznavanja literature o razvoju strunskih glasbil in analizi srednjeveških fresk s slovenskega etničnega ozemlja je bil rekonstruiran tudi oprekelj tistega časa, ki so ga na Nemškem, zato ker je bil rekonstruiran na podlagi fresk s slovenskega ozemlja, poimenovali »slovenski oprekelj«. Ta štiri- oziroma – ker stojita po dve in dve struni skupaj – osemstrunski oprekelj pravokotne oblike sicer za rabo v slovenskih folklornih skupinah zaradi časovne odmaknjenosti (taka oblika je bila uveljavljena v srednjem veku) in neskladnosti s časovnim izvorom plesnega izročila ni primeren, je pa zavedanje o tem segmentu naše dediščine zelo razširil Janez Jocif, zaposlen na Območni izpostavi JSKD v Škofji Loki. O igranju na »srednjeveški« ali »slovenski oprekelj« je pripravil nekaj izobraževanj, spodbudil njegovo izdelavo in uporabo, pa tudi sicer je pomemben pobudnik razvoja posebnih skupin na Slovenskem, ki se ukvarjajo izključno s poustvarjanjem srednjeveških in drugih historičnih pričevanj o plesu in glasbi z evropskega kulturnega prostora.

Razmišljanja o tem, da bi se na Slovenskem intenzivneje lotili popularizacije igranja na oprekelj, kakršnega bi lahko umestili v 1. polovico 19. stoletja, so spodbudile raziskave oblačilne kulture kmečkega prebivalstva tega časa, ki so se odražale v kostumskih podobah folklornih skupin iz Gorenjske, Dolenjske in Štajerske. Kar nekaj folklornih skupin je oblikovalo kostumsko podobo na podlagi ohranjenih pričevanj o oblačenju kmečkega prebivalstva na Slovenskem s konca 18. in začetka 19. stoletja, tej so v nekaterih primerih vsaj deloma skušali prilagoditi plesni program, manj pogosto pa so razmišljali o glasbeni spremljavi, za katero bi bilo prav tako dobro, da bi bila vsaj glede godčevskega sestava časovno skladna s kostumsko podobo. Temeljna težava je bila v tem, da v navedenem času še ni bilo harmonike, ki je danes na Slovenskem tako priljubljena, zaradi česar naj bi folklorne skupine, ki s kostumsko podobo interpretirajo oblačenje konca 18. in začetka 19. stoletja, v godčevski sestav vključile oprekelj, ki je bil glede na vire na Slovenskem v tem času zelo razširjen. Nekaj opreklev, ki bi jih glede na razpoložljivo dokumentacijo in poznavanje razvoja glasbil lahko umestili v 1. polovico 19. stoletja in še v poznejši čas, se je ohranilo (tri hranita Glasbenonarodopisni inštitut in Slovenski etnografski muzej v Ljubljani) in prav njegova ohranjenost je zelo odločilno vplivala na to, da smo se oživljanja oprekljanja sploh lotili.

Pravo in zares močno spodbudo, da se v okviru JSKD lotimo aktivnega spodbujanja vključenja oprekla, kakršen bi sodil predvsem v 1. polovico 19. stoletja v folklorne skupine, je dal dokaj naključen pogovor na temo oprekljanja z etnomuzikologinjama Uršo Šivic in Mojco Kovačič z Glasbenonarodopisnega inštituta. Obe sta bili v projektu pripravljene sodelovati, slednja pa je v začetni fazi ob sodelovanju z Nino Volk, ki na oprekelj v družinskem triu Volk Folk iz Ilirske Bistrice igra skoraj že od otroštva, projekt tudi vodila.

Pomladi leta 2008 zastavljen projekt se je začel z iskanjem ustreznega izdelovalca, ki bi bil pripravljen izdelati ustrezne oprekleje. A najprej smo se morali tisti, ki smo bili v projekt vključeni, odločiti, kakšni oprekliji bi bili najustreznejši. Bi bili to sodobni kromatični oprekliji, ki podobno kot klavirska harmonika ponujajo tone vseh lestvic in je nanje mogoče zaigrati kar koli, ali pa bi bili bolj ustrezni diatonični oprekliji, uglaseni v dveh do štirih durih, kakršni so bili na Slovenskem v resnici razširjeni in so tudi ohranjeni? Danes se zdi, da je bila izbira diatoničnega oprekla za namen, kakršen je bil predviden, edino prava, čeprav odločitev ni bila povsem preprosta.

Ljudi, ki bi se na Slovenskem ukvarjali izključno z izdelavo opreklev, ni. Kar nekaj opreklev, izdelanih na podlagi pričevanj s srednjeveških fresk, je sicer izdelal Vlado Nunčič iz Šmarja pri Jelšah, kromatičnega pa Darko Korošec iz Ljubljane, ki je bil pripravljen izdelati tudi replike diatoničnega. Odločili smo se, da z izbiro najbolj ustreznega izdelovalca ne hitimo in preverimo, kakšne so možnosti, da bi oprekleje, kakršne smo želeli, dobili na Hrvaškem ali v Avstriji. Nina Volk in Mojca Kovačič sta se odpeljali k dvema izdelovalcema v Avstriji, ki se ukvarjata skoraj izključno z izdelovanjem opreklev. Na podlagi preverjanj zvena in kakovosti opreklev, ki so bili že izdelani, in pripravljenosti izdelovalca za sodelovanje sta kot najustreznejšega izbrali Herberta Rusta iz Thörla na avstrijskem Štajerskem. Ob ogledu njegove delavnice je bilo mogoče videti vrsto zelo različnih že izdelanih opreklev, med katerimi so bili najštevilnejši prav diatonični, hkrati pa je bil pripravljen sprejeti izziv, da bi izdelal rekonstrukcijo oprekla, kakršnega hrani Glasbenonarodopisni inštitut.

Slovenske folklorne skupine smo o ideji oživljanja oprekljanja prek elektronske pošte, seminarjev in prispevka v Folklorniku

Nina Volk. (Foto: Janez Eržen, Mala šola oprekljanja, 23. 1. 2009.)

intenzivno seznanjali v jeseni leta 2008, ko se nam je na JSKD z direktorjem Igorjem Teršarjem in sodelavko Marjeto Turk, ki vodi postopek sofinanciranja posebnih projektov ljubiteljskih kulturnih društev, uspelo dogovoriti za finančno pomoč tovrstnim prizadevanjem. Dogovorili smo se, da del sredstev, ki jih prek »kulturnega tolarja« JSKD namenja nakupu in vzdrževanju opreme ljubiteljskih kulturnih društev, namenimo folklornim skupinam, ki bi bile pripravljene v nakup opreklja vložiti tudi svoja sredstva. Cene oprekljev, ki bi ustrezali potrebam slovenskih folklornih skupin, so se gibale okrog 800 evrov, skupaj z dodatki (kovček, stojalo, izbira posebnih strun, kladivca ...) pa dosegajo tudi do 2000 evrov. Januarja 2009 smo objavili razpis, na katerega so se prijavila društva, ki smo jim iz državnih sredstev pokrili del stroškov nakupa, žal glede na razpisne pogoje največ do 50 %. V letu 2009 smo na Slovenskem dobili najmanj 8 oprekljev (KUD Oton Župančič iz Artič, KD FS Trbovlje, Društvo prijateljev mladine iz Šenčurja, KD France Prešeren iz Račne, AFS France Marolt iz Ljubljane, KUD Triglav z Jesenic, KD FS Karavanke iz Tržiča, AFS Ozara iz Kranja), v letu 2010 še nekaj (folklorne skupine iz Šenčurja in Domžal), kar je izpolnilo vsa prvotna pričakovanja.

Dogovarjanja glede izbire najbolj ustrezne različice opreklja med folklornimi skupinami in izdelovalcem so potekale prek JSKD in ob veliki pomoči Nine Volk in Mojce Kovačič, za kar se jima na tem mestu iskreno zahvaljujem v imenu skupin, oprekljarjev in Sklada. Na eni strani omejen čas, ki ga je za pridobitev finančnih sredstev določal razpis JSKD (sofinan-

ciranje nakupa oprekljev je bilo sprejeto poleti 2009, nakupi pa so morali biti izvedeni do jeseni istega leta), in na drugi strani zaradi dolgotrajnega postopka rekonstruiranja opreklja, kakšnega hrani Glasbenonarodopisni inštitut, so se folklorne skupine tudi na našo spodbudo v večini odločile za nakup diatoničnih oprekljev. Takšne je Herbert Rust že izdeloval in z naročilom ni bilo težav, tri folklorne skupine pa so se odločile, da kljub negotovim rezultatom počakajo na rekonstrukcijo opreklja, ki ga hrani Glasbenonarodopisni inštitut, in naročile ta oprekelj. Izdelovalcu ga je za podrobnejši vpogled dostavil Peter Vendramin, godec Akademске folklorne skupine France Marolt in sodelavec Glasbenonarodopisnega inštituta. V letu 2009 je tako največ skupin nakupilo opreklje v uglasitvi G, C, F, B, enega v uglasitvi B, Es, As, Des in tri rekonstruirane opreklje v uglasitvi C, F, B.

Najpomembnejšo vez med izdelovalcem oprekljev in skupinami, ki so opreklje naročale, je zares z izjemno nesebično pomočjo predstavljal Robert Furar, godec in nekdanji član folklorne skupine KUD Oton Župančič iz Artič, ki je bila tudi med naročniki opreklja. Njegov kontakt mi je ob iskanju nekoga, ki bi se z menoj odpravil do izdelovalca in se pomenil glede konkretnih naročil, posredoval Zdravko Dušič. Robert Furar se ni le skupaj z menoj ali sam kar nekajkrat odpeljal do Herberta Rusta in pripeljal izdelane opreklje v Slovenijo, ampak je poskrbel in še danes skrbi za vso komunikacijo med oprekljarji in izdelovalcem glasbil, na katera igrajo.

Udeleženci prvega dela Male šole oprekljanja. (Foto: Janez Eržen, Mala šola oprekljanja, 23. 1. 2009.)

Nakup opreklev, ki se je zavleklo v leto 2010, je seveda moralo slediti učenje igranja na to vsem naročnikom novo glasbilo. Razpis seminarja, ki smo ga poimenovali Mala šola oprekljanja, smo objavili januarja 2010, istega meseca smo se z večino, ki se želi oprekljanja naučiti, tudi že prvič srečali. Učenja se je na osmih v letu 2009 kupljenih opreklijih, enem, ki ga je za svoje potrebe kupil JSKD, enem »srednjeveškem«, enem, ki je bil kupljen v letu 2010, in enem izposojenem lotilo 19 bolj ali manj glasbeno podkovanih godcev. Na seminar smo povabili folklorne in druge, ki bi jih igranje na oprekelj zanimalo, želeli pa smo si, da bi se prijavili ljudje z glasbenimi izkušnjami. Dvoma o tem, kdo bo oprekljanje poučeval, pravzaprav ni bilo, kajti Nina Volk, profesorica klavirja, ki je v projektu tudi sicer sodelovala, oprekljanja sicer ni študirala, je pa glasbeno odlično podkovana in je hkrati v stalnem tesnem stiku z ljudsko glasbo. Na Slovenskem je še nekaj ljudi, ki so bolj ali manj večji igranja na to glasbilo. Hkrati smo dobili ponudbe, da bi za mentorja Male šole oprekljanja izbrali enega od šolanih avstrijskih opreklarjev, a želeli smo si predvsem tega, da bi slovenske opreklarje odmaknili od klasičnoglasbenega izobraževanja in jim približali način, ki je, kolikor je to pač mogoče predvidevati na podlagi izjemno skromnih zvočnih posnetkov in razmišljanj o slovenski ljudski glasbi, blizu slovenski godčevski tradiciji.

Izvedbo Male šole oprekljanja smo predvideli v petih delih, pri čemer smo v prvi in zadnji peturni del vključili vse udeležence, vmes pa vsakemu posamezniku ponudili možnost treh srečanj v Ljubljani na individualnih urah z Nino Volk. Na prvem skupnem srečanju se nam je pridružil Herbert Rust, ki je izjemno

zavzeto in z obilo notnega gradiva, razstavljenih opreklev, dodatkov ... predstavil značilnosti kupljenih opreklev, način vzdrževanja, uglasitve, zamenjavo strun ipd. Zadnjemu skupnemu srečanju, ki je potekalo maja in na katerem so opreklarji igrali v različnih sestavih, je sledila ideja, da izobraževanja ne končamo, temveč ga v prihodnje nadgrajujemo.

Izkazalo se je, da opreklarjem predhodne glasbene izkušnje še kako koristijo in da se zlasti mlajši oprekljanja zelo dobro in hitro učijo. V prihodnje si lahko obetamo, da bomo oprekle v družbi z drugimi glasbili (želeli bi si ga predvsem v družbi z violino in basom, tudi klarinetom) srečevali v godčevskih sestavih, ki v okviru folklornih skupin spremljajo ples, in v godčevskih skupinah, ki se samostojno ukvarjajo s poustvarjanjem glasbenega izročila. Pomembno pa bi bilo še to, da se projekt oživljanja oprekljanja na Slovenskem s to prvo akcijo ne bi končal, ampak da bi se širil. JSKD bo predvidoma v letu 2011 zadnjič razpisal posebna sredstva, namenjena sofinanciranju nakupa opreklev, zato vse, ki se zanimajo za nakup, vabimo, da nas o tem obvestijo, mi pa jim bomo pri teh prizadevanjih skušali pomagati. Nakup priporočamo vsem folklornim skupinam, ki bi se želele bolj intenzivno posvetiti godčevskemu izročilu, nerazdružljivo povezanemu s plesnim, in pa vsem, ki že imajo ali razmišljajo o oblikovanju kostumske podobe, ki interpretira oblačenje konca 18. ali začetka 19. stoletja, pa tudi časa vse do začetka 20. stoletja.

Ob koncu velja še enkrat izreči iskreno zahvalo Robertu Furarju in vsem drugim, ki so pomagali izpeljati zastavljeni projekt. Trdno sem prepričan, da vloženi trud ni bil zaman.

